

זה השער לה' צדיקים יבואו בו

ספר

יעטה מורה

שיחות ומאמרים – מילי דהספידא

דרשות ומאמרים
דברי חכמה ומוסר יקרים
להורות הדרך ילכו בה מישרים
לראות בטוב ה' בארץ חיים

שנאמרו מפי
הרה"ג יעקב ברוך הכהן טראב זצ"ל

רבה דשכונת התקווה וראש ישיבת "רבנו יוסף חיים" בעיר ת"א
בן הרה"ג עזרא הכהן טראב זצוק"ל ראב"ד דמשק

נדפס פעיה"ק ירושלים תוכב"א
שנת גמ ברכות יעטה מורה לפ"ק

תוכן העניינים

שיחות ומאמרים

מילי דהספירא.....	רצד
קינה - כבוד ת"ח, והטא אדם הראשון.....	רצד
חשיבות הספד.....	שב
סילוקו של צדיק מגן על הדור.....	שד
אימתי טוב ללכת לבית האבל.....	שה
מיתת צדיקים מכפרת.....	שי
המעם לספירת הדמעות.....	שיג
מקום הספד הנשים.....	שיד
קשה סילוקו של בחורים.....	שמו
אבילות על זקן ושבע ימים.....	שימ
הבני בפמירת האדם.....	שב
תכלית המוות.....	שכא

מילי דהספידא

קינה והספד על כמוהר"ר מו"ר זקננו הרה"ג עזרא הכהן

טראב וצ"ל

כבוד ת"ח, וחטא אדם הראשון

אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה: רבש"ע, מפני מה קנסת מיתח על אדם הראשון. אמר להם: מצווה קלה ציוויתיו, ועבר עליה. אמרו לו: והלא משה ואהרן שקיימו כל התורה כולה ומתו. אמר להם (קהלת ט): מקרה אחד לצדיק ולרשע. (שבת נה, ע"ב)

יבכו הבנים וינודו הקרובים בכייה אחר בכייה ברחובות קריה אל הלקח ארון האלוקים מתוכנו, הוא אבינו, רוענו, מאור עינינו, משגב בעדנו, מורנו ורבנו משובש פארנו, הגור והעטרה, המפורסם לשם טוב ולתהילה בפעליו בתורה ולהאדרתה בעבודה ובגמילות חסדים, אשר עצמו מספר ורבו מלמנות. וי שחסרנו נברא רבה ביראה הקודמת לחכמה, הי חסיד הי עניו, אנה הלך נשיאנו גדול המשפחה, ציץ נורנו פאר הדרנו, הכהן הגדול אדוננו עזרא הכ"מ. וק"ו בן בנו של ק"ו ברא כרעה אני בנו ותלמידו, מה אענה ומה אומר, מה אדבר ומה אצטדק. אין לי פה לדבר, אוי לי, אהה עלי כי הורד כבודי ונפל נורי ופארי. ירוד ירדתי מרום רקיע לבירא עמיקתא, הן אמת כמה טרחות טרח עלי. מנעורי גדלני על התורה ועל העבודה, זן ופרנס אותי על דעת מחזיק ביד לומדי תורה, והן עתה הצדיק אבד ויעל בסערה השמיימה לקוח את ספר התורה. והייתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים לעלות במעלות גולות

עליות, לחזות בנועם ה' ולבקר בהיכלו. כי הוא אמר ויהי, הוא ציווה ויעמוד, גזירת מלך היא, אין מי יאמר לו מה תעשה ואין מי שיאמר לו מה תפעל. ועל כל עם הקהל יכפר ונסלח לכל עדת ישראל. ובבואה לפני המלך מלכו של עולם, אל המנוחה ואל הנחלה מעלה על גבי מעלה, יעמוד בתחינה ובתפילה בעד השארית הנמצאה, שנזכה להשלים תיקון נפשנו ביראה, בתורה ובמעשים טובים בעוה"ז, ללמוד וללמד לשמור ולעשות ולקיים את כל דברי תורתנו הקדושה, אמן.

כבר הרב בינה לעיתים ע"ה עמד על ההבדל שיש בין המושג "אבל" לבין המושג "הספד", ואמר, שאבל שייך רק בקרובים, והספד שייך רק ברחוקים, היות שהספדן הרי צריך לספר בשבחיו של הנפטר, ולהעלות על נס את גודל הליכותיו בקודש שסיגל אותם לעצמו וגדל בהם, ועיצב בהם את דמותו, כדי להמחיש לשומעיו את דברי הברייתא: "אמר רבי יהודה, אשרי מי שעמלו בתורה, ועושה נחת רוח ליוצרו, גדל בשם טוב ונפטר בשם טוב מן העולם, ועליו אמר שלמה בחכמתו: "טוב שם משמן טוב ויום המוות מיום הוולדו".

ואם הספדן הוא קרוב לנפטר איזו קרבה שהיא, יאמרו האנשים: בודאי שסיפור השבחים בא כתוצאה מהקרבה והזיקה לנפטר או למשפחתו. משום כך ברור שההספד שייך רק ברחוקים, כדי שהספדן יאמר בדיוק את השבחים שהיו בנפטר ולא יאמר עליו מה שאין בו.

רמז לכך אנו מוצאים בקינתו של דוד על שאול ועל יהונתן בנו. מי שישים לב בתוכן הקינה רואה שישנה הדגשה מיוחדת על שאול, שם נאמר (שמואל ב א, כד): "בנות ישראל אל שאול בכינת, המלבישכם שני עם עדנים, המעלה עדי זהב על לבושכן", על אף שדוד התחיל את קינתו ב"איך נפלו גיבורים". וכשהוא מפרט את השבחים של הנופלים פרט את שבחיו של שאול ולא פרט את שבחיו של יהונתן.

והרי ההיגיון מחייב שדוד יפרט את שבחיו של יהונתן ביותר מרוב אהבתו אליו, שעל גודל אהבתם חז"ל אמרו, איזוהי אהבה אמיתית וקיימת, אהבה שאינה תלויה בדבר, זו אהבת דוד ויהונתן. ואם כן, מדוע הסתפק דוד בקינתו על יהונתן רק במילים ספורות.

אבל דוד כבר תרץ את השאלה הזאת בעצמו, ואמר: "צר לי עליך אחי יהונתן", אע"פ שנעמת לי מאוד, ומהראוי היה לספר בשבחיך הרבה ולהחם בהספדך, אך מה אעשה, הרי נפלאה אהבתך לי מאהבת נשים, ואם אני כה קרוב אליך, קרוב פסול לעדות ואינני יכול להספידך.

ועל פי החילוק שאמרנו מפרש הרב "מקווה מים" את כוונת הגמ' במועד קטן (כה ע"א): "ת"ח שמת הכל קרוביו", הכל קרוביו ס"ד, אלא הכל בקרוביו: הכל סופדין עליו, הכל קורעין עליו והכל מברין עליו.

ע"כ כוונת הגמ' בשאלה כך: איך ס"ד לומר שהכל קרוביו, נמצאת אומר שאין מי שיספיד אותו, כיוון שההספד הוא ברחוקים ולא בקרובים, ועל זה מתרצת הגמ' "הכל בקרוביו", באמת הכל סופדין עליו, ומה שאמרנו "הכל קרוביו", זה לענין שהכל קורעין עליו ומברין עליו.

ואם כן הוא, אנה אני בא להספיד ולדבר בשבחיו של אאמו"ר הכ"מ. ברם חובתי היא ואעשנה, כי מפיו אנו חיים לומר כמה נרגרים בדברי תורה לעשות עילוי לנשמתו.

הגמ' במסכת קידושין (לג, ע"ב) שואלת: "איבעא להו מה לעמוד מפני ס"ת, ר' חלקיה ור' סימון ור' אלעזר אמרי ק"ו מפני לומדיה עומדים, מפניה לא כל שכן."

מכאן משמע שכבודה של התורה עדיף על כבוד ת"ח שאוגר תורה בתוכו. וזהו הק"ו, אם מפני לומדיה עומדים, מפניה לא כ"ש.

ואילו הגמ' במסכת מכות (כב, ע"ב) אומרת: "אמר רבא, כמה טפשאי שאר אנשי דקימי מקמי ס"ת, ולא קימי מקמי גברא רבה, דאלו בס"ת כתיב ארבעים, ואתו רבנן בצרו חדא".

רש"י מסביר: "כמה טפשאי שאר אינשי, כמה שוטים הללו רוב בני אדם."

מכאן יוצא שמעלתו של הת"ח גדולה יותר ממעלתה של התורה, כיוון שיש לו כוח וסייעתא דשמיא לקבוע את כוונתה של התורה, בבחינת "כתיב ארבעים ואתו רבנן בצרו חדא". שרבנן קבעו שכוונת התורה לשלושים ותשע מלקות ולא לארבעים למרות שכתוב ארבעים יכנו.

ובודאי שכל אחד כבר חש בסתירה הקיימת בין שתי הגמרות, וכבר הראשונים עמדו על כך בכמה מקומות.

אבל המהרימ"ט ז"ל מתרץ את הסתירה הזאת ואומר, שכל גמ' מדברת באישיות אחרת, כך שאין סתירה ביניהם, שבין הת"ח יש להבחין בשני סוגים, יש ת"ח שלמד ושנה הרבה ויש לו ידיעה רחבה ומקיפה בתורה, בחינת "והדרת פני זקן", זה שקנה חכמה. אבל אין לו סיעתא דשמיא לפסוק הלכה ולהורות למעשה.

ויש סוג שני של ת"ח, שמן השמים מסייעים בידו לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא, נוסף על גדלותו בתורה, בחינת "כתיב ארבעים ואתו רבנן בצרו חדא".

ובחילוק זה מתורצת שאלת הראשונים שהזכרנו, כך שהגמ' בקידושין שאמרה כבוד תורה עדין מכבוד ת"ח, אם מפני לומדיה עומדים מפניה לא כל שכן, מדברת בת"ח שהוא מורה הוראה, משום כך העניקה לו התורה כבוד יותר מכבודה.

ראייה לחילוק זה מביא הרב "טירת כסף", מתשובת מהר"ם מפדווא, שנשאל אם מותר להוליך ס"ת אצל האדם. והמהר"ם שם השיב מדברי הירושלמי, ש"לגבי גברא רבה בתורה מוליכים ס"ת אליו, שזהו כבוד התורה, אבל אם הוא ת"ח ואינו גדול בתורה כ"כ, אזי הת"ח ילך אצל הס"ת".

ועל פי האמור אפשר ליישב כמה דקדוקים במדרש חז"ל על הפסוק "שבנו בארץ שעריה אבד ושבר בריחיה, מלכה ושריה בגויים אין תורה, גם נביאיה לא מצאו חזון מה'." – בשעה שהכנים שלמה את הארון למקדש, אמר: שאו שערים ראשיכם והנשאו פתחי עולם ויבא מלך הכבוד. אמרו השערים: מי הוא זה מלך הכבוד (חשבו שעל עצמו הוא מתכוון), מיד ביקשו השערים לירד עליו ולרוצץ את ראשו. אילולי שאמר: ה' צב-אות הוא מלך הכבוד סלה, ואמר: ה' עוזו וגבור ה' גבור מלחמה, שאו שערים ראשיכם. אמר להם: התגדלו, שמלך הכבוד עליכם. מיד חלקו לו כבוד ונשאו עצמן ונכנס הארון.

אמר להם הקב"ה: אתם חלקתם לי כבוד, הייכם כשאני אחריב את ביתי, אין אדם שולט בכם. תדע שכל כלי המקדש גלו, שנאמר: "ויתן ה' בידו את יהויקים מלך יהודה ומקדת כלי בית האלקים", אבל שערי המקדש במקדש במקומן נגזו, שנאמר "טבעו בארץ שעריה". (במ"ר טו)

מלכה ושריה בנויים, אלו הם הת"ח, שנאמר "בי מלכים ימלוכו ובי שרים ישורו". ישבו לארץ ידמו וקני בת ציון, אלו הסנהדרין והת"ח, וכאן צריכים להבין מה התכוון המקונן להביע בפסוקים אלו:

מה הוא הקשר בין השערים לבין הת"ח. ועוד מה ראה הנביא לקונן על השערים יותר מעל שאר המקדש וכליו, הרי נאמר עליו "ערו ערו עד היסוד בה".

גם רש"י מפרש על המילים "אין תורה – אין בהם מורה הוראה", מה התכוון לומר בפירושו. וכן מה הפירוש "גם נביאיה לא מצאו חזון מה'".

אבל על פי החילוק שאמרנו בין שני סוגי הת"ח, יתורצו כל השאלות. וכך התכוון המקונן לומר: הוא תמה על המציאות המרה שבה נתון עם ישראל, והוא שואל: הרי "טבעו בארץ שעריה", הקב"ה חלק להם כבוד מפני שהם חלקו כבוד לארון. "מלכה ושריה" – אלה הם הסנהדרין והת"ח, בנויים, איך יד הגויים שולטת בהם, הרי כבוד ת"ח עדיף משל תורה.

ועל זה עונה הנביא ואומר "אין תורה", אין בהם מורה הוראה שיענה על שאלתי. גם נביאה לא מצאו חזון מה'. אין תשובה גם בפי הנביאים.

ואם כל כך גדול כבודו של הת"ח, מדוע הקב"ה מביא עליו ייסורין, ובכלל יש לחקור בכל העניין הזה, היאך הקב"ה מביא ייסורין על האדם, הרי יש ולפעמים שהייסורים מעבירים את האדם על דעתו ועל דעת קונו, ואם כן נמצא שהקב"ה ח"ו עובר על "ולפני עור לא תתן מכשול", שהרי נפסקה ההלכה, שאסור לאדם להכות את בנו הגדול, שמא יתרים כנגדו ונמצא שהוא מחטיאו והוא עובר על "ולפני עור לא תתן מכשול".

והרי ישראל הם נקראים בנים למקום במכה מקומות: "בני בכורי ישראל", "בנים אתם לה' אלוקים" ועוד ועוד.

ואם נרצה לומר שהדין הזה שייך רק בבן גדול ולא בבן קטן, וישראל נקראו בנים קטנים, כמו שאמר הפסוק "הבן יקיר לי אפרים אם ילד שעשועים", הרי הריטב"א בחידושו על מו"ק כתב, שמה שהגמרא תפסה בלשונה לבנו גדול, זה לאו דווקא, אלא שדיבר הכתוב בחוות, אבל אין הכי נמי, שגם ילד קטן שיוודעים בו שכאשר יקבל מכות מאביו הוא ינבל את פיו או יעשה מעשים שיש בהם חטא כלפי אביו, אסור לאביו להכותו, אם כן שוב חוזרת השאלה, כיצד הקב"ה מייסר את האדם מישראל בכלל.

ומורי דודי בספרו "ויאמר יהודה" עונה על חקירה זו בדרך אפשר, על פי חקירת הרב "יד מלאכי", על איסור הלאו של "ולפני עור לא תתן מכשול" מתי האדם עובר על הלאו הזה.

לדוגמא, אם האב מכה את בנו, שכפי שאמרנו האב עובר בזה על הלאו של "לפני עור". האם עובר האב על הלאו הזה, רק כשהבן מתריס כנגד האב וחוטא כלפיו, או מאותו הרגע שהאב מכה את בנו, ואפילו שהבן לא התריס כנגדו אחר כך.

הנ"מ בין שתי הסברות היא במקרה שאדם הושיט כוס יין לגזיר, והגזיר לא שתה אותו, האם המושיט עבר על הלאו של "ולפני עור" או לא.

והביא ראיה לפשוט את הספק מהמעשה המסופר בגמרא במ"ק, ששפחתו של רבי ראתה אדם אחד שהיה מכה את בנו הגדול, והיא התרימה אותו מפני שהוא עובר על "ולפני עור". (ורש"י מפרש שם, כיוון שהוא גדול שמא יבעט באביו ונמצא שהוא מכשילו).

מן המעשה נראה שעוברים על הלאו כבר בשעת נתינת המכות, אף על פי שעדיין הבן לא סרח. אם כן, הוא הדבר בנידון הגזיר, מי שהושיט את היין לגזיר עובר על הלאו אף על פי שהגזיר לא שתה את היין.

ראיה נוספת אפשר להביא גם מהגמ' בקידושין, במעשה של רב הונא, שקרע בגד של משי השייך לבנו, ורצה לבחון את בנו אם הוא יכעס או לא. ושם הגמרא שואלת, איך עשה רב הונא כך, אולי הבן היה רותח והיה עובר על הלאו של "ולפני עור". והגמ' מתרצת, שרב הונא מוחל לו לבנו אפילו אם ירתח, ומשום כך אין כאן עבירה על ולפני עור.

ונשאלת השאלה, מדוע התרימה אותו השפחה, אולי אביו מוחל לו, כמו במעשה של רב הונא.

והחיד"א מתרץ, שרב הונא ידע בבנו שלא יתריס כנגדו, שסוף סוף הוא תלמיד חכם ויודע להיזהר במצוות כבוד או"א, ואם יש איזה חשש קטן שהוא יתחצף בפני אביו, הוא ימחל לו, אבל במעשה של השפחה, ששם מדובר באדם עם הארץ, שחשש הוא כל כך ודאי וקרוב שיתחצף בפניו, לכך שמתא אותו.

הוא הדבר בענייננו, הקב"ה מייסר אותנו, והוא יודע שאנחנו בני תורה ולא נתרים כלפיו, ואם יש איזה חשש שנתחצף בפניו, הוא מוחל לנו על זה.

וזה כוונת מאמר חז"ל על הפסוק "שבטך ומשענתך המה ינחמוני", שבטך אלו ייסורין, ומשענתך זו תורה. שמא תאמר היאך הקב"ה מביא ייסורין על האדם, הרי עובר על הלאו של "ולפני עור", מתרץ ואומר: "ומשענתך המה ינחמוני", היות שאני יודע תורה, אינני מתרים כלפיו חס ושלום.

ובכלל, אם נבוא לחקור מהי סיבת פטירתו של הצדיק מן העולם, לא נוכל לצאת ולבוא, כי אם על פי מאמר חז"ל שהבאנו אותו בתחילת הדרוש (אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה וכו'), המאמר הזה לכאורה הוא מוקשה:

אינו טענה היא זו, מ"מ קנסת מיתה על האדם, הרי כל בר בי רב יודע שכיוון שהקב"ה ציווה לאדם הראשון שלא יאכל מעץ הדעת, והוא אכל, ומשום כך נענש.

ועוד, מדוע הקב"ה כשענה להם אמר להם: מצווה קלה ציוויתיו ועבר עליה, אדרבא, עם היותה המצווה הראשונה צריכים לייחס חשיבות גדולה יותר.

ובהודמנות זו כדאי לדעת מה קרה עם אדם הראשון, איך התפתח ואכל בלי הרישה וחקירה, הרי הוא גדול מהמלאכים לדעת חז"ל, וגילה חולשה יותר מאשר האישה.

האישה עדיין התפלפלה עם הנחש מה ציווה הקב"ה ומה לא ציווה, וכמובן ברוב דברים לא יחדל פשע, היא נכשלה, אבל הוא אכל בלי לשאול שום שאלה.

עוד יש להבין כיצד התבצע גזר דינו של הקב"ה "ביום אכלך ממנו מות תמות", והרי הוא לא מת באותו היום.

כדי להסביר את העניין, נראה להקדים כמה הערות בפסוקי הפרשה הזאת:

כתוב שם "מכל עץ הגן אכול תאכל, ומעו הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו, כי ביום אכלך ממנו מות תמות".

אם כל כוונת הקב"ה לאסור עליו האכילה מעץ הדעת, למה הוא מתיר לו את כל עץ הגן, הרי ממילא מובן כך. ומדוע התורה כפלה "אכול תאכל". וכן "לא תאכל ממנו", ממנו מיותר.

ובל זה יהיה מובן בע"ה אם נשים לב לדרכה של התורה, כשהיא אוסרת לנו איזה דבר, היא משתמשת בשלושה ניסוחים, יש שהיא משתמשת בלשון לאו מפורש: "לא תרצח", "לא תנאף", "לא תלבש שעטנז" וכו', ויש שהיא אוסרת בלשון לאו הבא מכלל עשה: "ומיום השמיני והלאה יירצה לקרבן", ויש שאוסרת בשתי הצורות כאחת.

ובל זה לפי חומרת הדבר הנאסר.

והיות שלהקב"ה היה ברור גדול ההיוק שהיה בא כתוצאה מהאכילה מעץ הדעת עצמו, ולא לאחר שנקטף הפרי ממנו, לכן אסר להם את האכילה מהעץ עצמו בלאו מפורש, והפסוק מדוקדק "ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו", ממנו והציווי הראשון לאו הבא מכלל עשה, עשה. היוצא מהפסוק מכל עץ הגן אכול תאכל. משם לומדים שאסור לאכול מעץ הדעת גם לאחר שנקטף ממנו.

אבל משאר עצי הגן מותר לאכול מהם בשתי הצורות גם יחד: "אכול תאכל". משום כך גזר הדין לא בוצע בו ביום, כיוון שדין זה ניתן רק על אם עוברים על הלאו החמור של "לא תאכל ממנו".

ובזה פיתה הנחש את האישה, והאדם גם לא עלה על דעתו שאם יאכל מחוץ לעץ שיהיה אסור לו, ואם האדם שהוא גדול מהמלאכים טעה בזה, הם גם טעו וחשבו שעל זה אין מיתה, ואם בן מ"ט קנס מיתה על האדם.

והשיבם הקב"ה, על שעבר על המצווה הקלה שהיא לאו הבא מכלל עשה עשה. וכשהשיבו לו ממש ואהרון, ענה להם: אחרי שגנזרה המיתה על האדם, נמשכת בהכרח לכל דורותיו, כפי הסדר הטבעי שאין להרסו בדבר כללי ומתמיד כל כך.

וזהו תהיה תשובת כוללת, שלא נבקש שום סיבה פרטית למיתה השלמים מצד עצמם, לחקור איך הם גרמו מיתתם, כי אין לייחס הדבר להם.

אכן מה שראוי והגון הוא להסתכל ולהבחין בסיבה היצונית אשר גרמה קריבת מיתתו, והיא המורגלת מעוונות הדור, ונאמר "כי עוונותינו הטו אלו, וחטאתנו מנעו הטוב ממנו".

ועלינו להתעורר מזה, להשתדל בתיקון המעוות ליישב דרכינו, למען יתרצה יתברך לקים לנו את כל חכמי ישראל הנשארים לחיים ארוכים לפי טוב עלינו כל הימים, אכ"ר.

חשיבות ההספד

חכמינו ז"ל החמירו מאד בהספדם של צדיקים עד שאמרו "כל המתעצל בהספדו של צדיק ראוי לקברו בחייו", כל המתעצל בהספד, ראוי לקברו בחייו. רק עבור העצלות למרות שסוף סוף הספידו אותו. אם כן, איזה עונש צפוי למי שמונע את עצמו מלהספיד לנמרי את הצדיק.

ובאמת מה כל כך נורא אם לא עושים הספד, ובפרט אם זכה לזקנה מופלגת והשאיר אחריו צאצאים, הרי זוהי דרך העולם.

אם כן לשם מה צריכים לערוך הספד ולעורר רגשות אינטימיים של סלוק האב מעל הבנים לספוד לצרה ולבכותה.

ע"מ להבין את מצות ההספד נראה להביא את דברי הרמב"ם במורה נבוכים האומר:

הדעות והאמונות צריכות לפעולות, ואי אפשר לאדם לקנות הדעת באיוו אמונה כי אם ע"י מעשה.

למשל: אמונת החדוש בבריאת העולם, לא יקנה אותה קנין חזק כי אם בשמירת אותו הדבר המורה לאמונה הזאת, וכן שמירת השבת, צריך האדם להזהר מאד בשמירתו כדי להראות שהוא מאמין בחדוש העולם. וכמו"כ שאר המצוות והאמונות המראים על החדוש העולם.

וכן להאמין ביכלתו יתברך שהוא כל יכול, צריך להראות את אמונתו בפועל, כגון: שמירת חג הפסח המורה על יכלתו יתברך, שהוציאנו ממצרים מיד אדונים קשים, מעבדות לחרות בכח גדול וביד חזקה.

וכמו כן בשמירת חג השבועות להראות את אמונתנו שהתורה מן השמים.

ובשמירת חג הסוכות הננו מראים את אמונתנו שהקב"ה הקיף אותנו בענני כבוד בהיותנו במדבר כשהוציאנו ממצרים.

ובכדי לקנות ידיעה חזקה באמונת השארת הנפש ובתחית המתים נראה לרבותינו ז"ל, לזרז אותנו בעשיית ההספד, אשר בקיומו יתעורר האדם על שתי האמונות הללו.

ידועה המחלוקת בענין ההספד, אם הוא משום יקרא דחיי או משום יקרא דשכבי, ונפקא מינה שאם צוה שלא יספידוהו שומעין לו כיון שהוא לכבוד המת, וסו"ד העלו דהספד הוי משום יקרא דשכבי.

מזה אנו למדים שיש למת מציאות גם אחרי מותו, דאם לא כן איך מכבדים ומספידים לדבר הנפסד ואין בו ממש.

לכן עקר ההספד הוא, אם מצד הנפש שאינה נפסדת בהפרדה מן הגוף, כי הרוח תשוב אל האלוקים אשר נתנה. ואם מצד הגוף שגם הוא בלתי נפסד בכללו כאשר ארז"ל: עצם אחד יש בגופו של אדם ולו שמו. שאינו מקבל הפסד עד שאמרו עליו שאם מכים בו בפטיש ובסדן הסדן מתפוצץ והוא נשאר קיים, ובזמן תחית המתים הקב"ה מרכבו ע"י טל של תחי' וממנו תתחיל התחי'.

נמצאנו למדים מדברי חז"ל, כי מטרתו של ההספד לעורר את האדם, על אמונת השארת הנפש ותחית המתים, והמזדרו במצות ההספד הוא מראה את שלמות אמונתו בשני היסודות הללו, והאמונות הללו נותנות ספוק רוחני לאדם בחייו.

והכוּפּר בהם חייב אינם חיים כי הוא מרניש שכל יום ויום הוא מתקרב לאפס, למות מוחלט שאין אחריו שום המשך. דוגמת עשו שאמרו חז"ל על הפסוק הנה אנכי הולך למות, מכאן שכפר בתחית המתים.

לכן המתעצל בהספד מראה על עצמו שהוא מפקפק בשתי האמונות הללו, משום כך חייב אינם חיים וראוי לקברו בחיים.

ומכאן נובעת החרפה העמוקה והכאב הגדול, על פגיעה כל שהיא בגופתו של נפטר יהודי, שמפעם לפעם שומעים על חלול בתי קברות יהודים בחו"ל, הריסת מצבות בהר הזיתים, והמוסדות הראויים מתערבים בפרשה לתקן מה שאפשר לתקן. כל זה למה, מפני שכל הסדרים לשמירת גופתו של האדם היהודי שנקבעו בהלכה היהודית, מביאים את האדם לידי האמונה בהשארת הנפש. והפגיעה בגופה מערערת את יסוד האמונה החשוב הזה.

ובשהאדם מחליט בעצמו שהוא מאמין בהשארת הנפש פני' של דבר, שהוא מודה שהעולם אינו הפקר, ויש דין ויש דיין ויש שכר ויש עונש, כמו שאמר עקביא בן מהללאל (אבות ג') הסתכל בני דברים ואין אתה בא לידי עבירה, דע מאין באת ולאן אתה הולך

ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון, מאין באת מטפה סרוחה, ולאן אתה הולך למקום עפר רימה ותולעה, ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון לפני ממהקבי"ה.

סילוקו של צדיק מגן על הדור

רמב"ם ז"ל מביא בספרו "מורה נבוכים", כי טעם הקרבנות "בעבור שהמצרים והכשדים אשר היו ישראל גרים ותושבים בארצם מעולם, היו עובדים לבקר ולצאן, כי המצרים עובדים למזל מלה והכשדים עובדים לשדים אשר יראו להם בהמות שעירים, ואנשי הודו עד היום לא ישחטו בקר לעולם. בעבור כן ציווה לשחוט אלה השלושה מינין לשם הנכבד, כדי שייודע כי הדבר שהיו חושבים כי הם בתכלית העבודה, הוא אשר יקריבו לבורא, ובו יתכפרו העוונות, כי כן יתרפאו האמונות הרעות שהם מדוי הנפש, כי כל מדוי וכל חולי לא יתרפאו כי אם בהפכך".

והרמב"ן (ויקרא א, ט) הקשה על דבריו: שכתוב מפורש "לחם אשה לריח ניחוח", ולא כדי להוציא מליבן של רשעים. ועוד שהרי הגויים יתכבדו יותר במה שמקריבים קרבנות לשם הנכבד, וזה לא רק שאינו מרפא את אמונתם הטיפשית, אלא מוסיף להם כבוד.

ויותר טוב היה אילו היינו מצטווים שאנחנו נאכל אותם לשובע, בו בזמן שלהם הדבר אסור ומנונה.

ועוד, שגם בעוד שלא היה שמץ ע"ז בעולם ראינו שה' מתרצה מהקרבת קרבנות: נח בצאתו מהתיבה – "ויבן נח מזבח וכו' ויעל עולות במזבח וכו'" (בראשית ה, כ) וכן הבל – "והבל הביא גם הוא מבכורות צאנו ומחלביהן וישע ה' וכו'" (בראשית ד, ד). ואדרבא, רואים מעניין בלעם שהקריב קרבנות כדי שיחול עליו הדיבור ויידע איך לקלל את ישראל.

ולכך פ' הרמב"ן: "כי בעבור שמעשה בני אדם נגמרים במחשבת בדיבור ובמעשה, ציווה השם כי כאשר יחטא ויביא קרבן יסמוך ידיו עליו כנגד המעשה ויתוודה בפיו כנגד

הדיבור. וישרוף באש הקב והכליות שהם כלי המחשבה והתאוה, והכרעיים כנגד ידיו ורגליו של אדם העושים כל מלאכתו, ויזרוק הדם על המזבח כנגד דמו בנפשו.

כדי שיחשוב האדם בעשותו את כל אלה כי הטא לאלוקיו בגופו ובנפשו, וראוי לו שיישפך דמו וישרף גופו, לולא חסד הבורא שלקח ממנו תמורה, וכיפר הקרבן הזה שיהא דמו תחת דמו נפש תחת נפש, וראשי אברי הקרבן כנגד ראשי איבריו, והמנות להחיות בהן מורי התורה שיתפללו עליו, וקרבן התמיד בעבור שלא יינצלו הרבים מחטוא תמיד.

וזהו כוונת המילה "קרבן" – דבר המקרב את ליבם של ישראל לאביהם שבשמים, והיינו על ידי המעשים הנעשים בגוף הקרבן "מתקשרת נפשו של המקריב בנפש קרבנו", ובוזה נרצה לו לכפר עליו. (ריקנטי בפ' נח)

וידוע שה"סמיכה" האמורה בקרבן רומזת על שימת העוונות על אותו הדבר שסומכים עליו, כפי שבאר הרמב"ן, וכן נאמר בשעיר המשתלח (ויקרא טז, כא): "וסמך אהרן את שתי ידיו על ראש השעיר החי והתוודה עליו את כל עוונות בית ישראל ואת כל פשעיהם וכל חטאתם, ונתן אותם על ראש השעיר, ושלח ביד איש עתי המדברה".

ובפרשת פנחס נסמכה פרשת עולת תמיד אל סמיכות יהושע, לומר לך, כשם שהקרבנות תמידים נושאים עליהם אשמת העם (ויאמר יאודה ע"ה), כמו שהזכרנו בשם הרמב"ן, משום שאי אפשר לרבים שלא יחטאו תמיד, כך ראשי ישראל ומנהיגיהם הרוחניים הם קרבן אשם על העם.

כמו שאמרו רבותינו במדרש (שמות רבה נא), על הפסוק "אלה פקודי המשכן משכן העדות" עדות לישראל שהקרבנות ומעשה המשכן מכפרים להם עוונות של ישראל. אמר לו משה רבנו עליו השלום: ריבונו של עולם, תינת בוזמן שבית המקדש קיים, בזמן שאין בית המקדש קיים מה תהא עליהם. אמר לו, אני נוטל צדיק אחד ומכפר עליהם, דסילוקו של הצדיק מגן על הדור, וזהו ממידת חסדו של הבורא יתברך ומרחמיו המרובים עם עמו ישראל, לא כן באוה"ע אינו מתנהג איתם במידה זו, וכמו שאמרו במדרש על הפסוק "אל תירא אברהם אנכי מגן לך", דממך אני מעמיד מגינים, דבאומות העולם הוא דן כל אחד ואחד בפני עצמו.

וצריך להבין אם יש לחיים תועלת בסילוקו של הצדיק שהוא מכפר על הדור כאמרו, אם כן ראוי לשמות במיתתו, ומדוע מרבים לבכות עליו, לקונן ולהספיד עליו, ולא עוד

אלא שחכמים אמרו (שבת קד): כל המתעצל בהספרו של ת"ח ראוי לקוברו בחייו ואינו מאריך ימים.

אמנם יש לדקדק בדברי המאמר הנ"ל "ראוי לקברו בחייו", מה פי' בחייו, היה לו לומר "ראוי שימות", אלא הכוונה, כיוון שהצדיק והת"ח הם מגינים על הדור כל זמן חיותו בתוכנו, ואם הצדיק ילך לבית עולמו לאחר שבעים שנה, לא שייך להגיד שנפטר בעוון הדור כיוון שבא עד קיצו, כמו שנאמר "ימי שנותינו בהם שבעים שנה".

והנה רז"ל אמרו (בויקרא רבא סוף פ' ק): א"ר יודן, מפני מה נסמכה מיתת אהרון לשבירת הלוחות, אלא מלמד שהיה קשה לפני הקב"ה מיתתו של אהרון כשבירת הלוחות. כדי להבין את הדמיון שדימה המדרש – מיתת אהרון לשבירת הלוחות, נראה להקדים חקירה שחקרו אותה הראשונים, והיא:

מאחר שהצדיק בהיותו חי עלי אדמות, הוא עושה פירות, מצוות ומעשים טובים, איך הקב"ה גוזר עליו מיתה ומסלקו מן העולם, הרי נקרא ח"ו עובר על לאו של בל תשחית, וידוע מה שאמרה הגמרא בפרק החובל: "אמר רבא, דקלא דטעין קבא אסור למקציה", וכן פסקה הרמב"ם בהלכות מלכים.

ותירץ על זה (הרב לח"ש), על פי מה שאמרה הגמ' אחר כך: אמר רבינא, שאם היה מעולה בדמים מותר, ופירש רש"י, דאם דמיו יקרים לבגין יותר משבח פירותיו, מותר, והיות שאמרו חז"ל (בחולין ז), "גדולים צדיקים במיתתם יותר מבחייהן", נמצא שהצדיקים במיתתם הם מעולים יותר מאשר בחייהם.

ובמה הם מעולים, על דרך מה שמספרת לנו הגמ' בסנהדרין (לו, ע"א): "הנהו בריוני דהוו בשביבותיה דר"ז דהוו מקרב להו, כי היכי דליהדרו בתשובה ולא הווה יכיל להו, כי נח נפשיה דר"ז, אמרו: עד האידנא הווה קטינה חריך שקי בעי רחמי עלן, השתא מאן בעי רחמי עלן. הרהרו תשובה בלביהו והדור בתשובה."

נמצא שעל ידי פטירתו של ר"ז גרם שהרשעים יחזרו בתשובה, מה שלא הצליח לעשות בחייו. ממילא היות שהצדיק מעולה במיתתו יותר מאשר בחייו, הלאו של "בל תשחית" לא שייך בו, ומשום כך הקב"ה מסלקו, כדי שהעם ירהרו בתשובה, יבכו עליו ויספידו אותו, ויאמרו: אם בארזים נפלה שלהבת מה יעשו אזובי הקיר.

אם אדם צדיק וכשר שבילה את כל ימיו בתורה ובמצוות ובגמילות חסדים, כך עלתה באחריתו, מה נענה אנן אבתריה, שכל כך קצרה ידנו בלימוד התורה ובקיום מצוותיה, בוודאי שעלינו לעשות את חשבון הנפש ולפשפש במעשינו, לבדוק בחורים ובסדקים כדי לתקן את עצמנו...

אמנם יש עדיין מקום לדקדק איך הקב"ה מסלק את הצדיק כדי שישראל יעשו תשובה, הרי קי"ל אין אומרים לאדם הטוא כדי שיוכה חברך, ועניינו אינו דומה לקציצת הדקל, ששם מדובר דווקא אם לקוצץ עצמו משתלמת יותר הקציצה מאשר הפרות, או מותר, אבל אם אתה קוצץ וההנאה מהקציצה היא לאדם אחר, לא התירו לו חכמים בזה.

וכאן גם כן ח"ו הקב"ה עובר על "בל תשחית" כדי שיוכו בני ישראל לחזור בתשובה. שאלה מעין זו שאלו, איך הקב"ה מקבל את השבים ועובר כביכול על הלאו של "לא יוכל בעלה הראשון אשר שלחה" כדי שישראל יוכו בקיום עשה דתשובה.

נראה לתרץ את זה במה שידוע, שאפילו על ספק פיקוח נפש מצווה על הגדול להיטפל ולחלל את השבת, ואם כן גם נבי תשובה הייתה לו להקב"ה לעבור כביכול על הלאו של "לא יוכל בעלה וכו'", כדי שישראל יחזרו בתשובה, שאם הקב"ה לא יקבל את ישראל בתשובה, הרי הם יימקו בעונם, כדכתיב: "הוא רשע בעונו ימות חיו לא יחיה", וכיוון שיש פיקוח נפש בדבר, הותר לו כביכול לעבור על הלאו של "לא יוכל".

ה"נ במיתת הצדיק, העם ירהרו בתשובה ותהיה להם כפרה ויתקיימו בעולם בעבורו, וזה נקרא פיקוח נפש, ובכהאי גוונא אין אומרים בזה "אין אומרים לאדם הטוא כדי שיוכה חברך".

כך העניין בשבירת הלוחות, משרע"ה עבר ושבר את הלוחות, ולא עוד אלא הקב"ה הסכים על ידו שעם ישראל יהיה להם קיום בעולם, וייחשב להם עונם כאילו לא קיבלו עדיין את התורה ויישארו בחיים.

משום כך דימו חז"ל מיתת הצדיק לשבירת הלוחות, לומר לך, שכשם שהותר למשה לשבור את הלוחות כדי שעם ישראל יהיה להם חזקת קיום, כך הותר לקב"ה לסלק צדיקים מן הדור כדי שהעם יחזור בתשובה ויפשפש במעשיו.

והנה לפי זה כמה צריך האיש הישראלי להתעורר ולעורר את האחרים בסילוקו של צדיק, א' שהצדיק נתפס בעון הדור וכל אחד יראה כי ח"ו הוא הגורם, וידוע משרו"ל: כל

מי שנענש חברו על ידו אין מבניסין אותו במחיצתו של הקב"ה, וביותר עלינו אנחנו הקרובים אליו, חובה כפולה ומכופלת, עלינו להתאזר בכל עוז כוחנו להרבות בלימוד התורה ולדקדק בקיום מצוותיה.

כמו שפי' (הרב בית אברהם) כוונת הפסוקים "כי ימצא חלל בשדה לא נודע מי חכהו, ויצאו זקניך ושופטיך ומדרו אל הערים אשר סביבות החלל, והיה העיר הקרובה אל החלל וכו'", והרמז בזה על פטירת הצדיק שלא מת בעונו, רק בעוון הדור, וז"ש לא נודע מי חכהו ויצאו זקניך ושופטיך, הכוונה יפשפשו במעשיהם ממי יצא הרעה הזאת וגרם למיתת הצדיק, ובפרט העיר הקרובה אל החלל, עיר שהיה הצדיק בתוכה והיה להם למגן ולמחסה.

ועל אחת כמה וכמה כדי שיהיה זכרו תמיד בין עינינו ודרכיו והנהגותיו בקודש יישירו דרכנו, שעלינו לפשפש במעשינו כדי שלא יתקיים בנו הפסוק "הצדיק אבד ואין איש שם על לב, ואנשי חסד נאספים", כמו שפי' כוונתם, שבזמן שבמיתתו של הצדיק לא שמים לב לחזור בתשובה, וישר באדם אין, כמו שנאמר בסמוך, אז פטירתו של הצדיק היא באמת אבדה, היות שהעם לא למד לקח ממנה.

אימתי טוב ללכת לבית האבל

"טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית משתה באשר הוא סוף כל האדם
והחי יתן אל לבו" (קהלת ז, ב)

זיכרון יום המיתה חשוב מאוד לאדם כדי להביאו לידי יראת שמים – והחי יתן אל ליבו. וכך אומרים חז"ל בנמרא (ברכות ה, ע"א): "אמר ר' לוי בר חמא אמר ר' שמעון בן לקיש: לעולם ירגיז אדם יצר טוב על יצר הרע, שנאמר: רגזו ואל תחטאו. אם נצחו, מוטב, ואם לאו, יעסוק בתורה, שנאמר: אמרו בלבבכם. אם נצחו, מוטב, ואם לאו יקרא ק"ש,

שנא: על משכבכם. אם נצחו, מוטב, ואם לאו, יזכיר לו יום המיתה, שנא: ודומו סלה." (פירש"י "ודומו סלה": יום הדומיה הוא יום המוות שהוא דומיה עולמית).

רואים איפוא, שזיכרון יום המיתה מאפשר לו לאדם להשתלט על יצריו ולכוון אותם לאפיק הנכון, כי מחשבת זו מבטלת את כל תאוותיו של האדם, ואז יש מקום לדברי השכל שיתקבלו על ליבו וינהג לפיהם.

אך אחרי שכבר הורגל האדם לראות המוות בכל עת ובכל שעה, כבר סר מר המוות ואינו מתפעל מזכירתו. אי"כ לבאורה עצתו של שלמה הע"ה שאמר "טוב ללכת אל בית אבל וכו', והחי יתן אל לבו", איבדה את ערכה, כי אין בהליכה זו כדי לעורר את החי שייתן אל ליבו, ואדרבה, האדם מתנחם ואומר: כי זה כל האדם, "באשר הוא סוף כל האדם".

לזאת הסביר הרב "לוח ארוז" זצ"ל כוונה אחרת בדברי שהע"ה, וכך אמר: אמנם נכון, לא כל הליכה לבית אבל יש בה כדי לזעזע את האדם ולהעיר אותו מתרדמתו לחשוב על עצמו ולבדוק את מעשיו, כי כבר האדם רגיל לשמוע על מתים ואבלים, וזה כלל לא מעורר אצלו התפעלות והתרגשות. אבל יש הליכה אחת לבית אבל שבודאי יש בכוחה לעורר את האדם בתכלית ההתעוררות, והיא כשהאבלות באה לאדם בעת שמחה.

ולזה התכוון שהע"ה ואמר "טוב ללכת אל בית אבל". אימתי ההליכה לבית האבל טובה ומועילה להחזיר את האדם למוטב.

התשובה לכך היא: "מלכת אל בית משתה". כלומר: בזמן שהאדם הוא נמצא כבר בדרך לבית המשתה וכל כולו פועם משמחה, ופתאום נהפך עליו הגלגל והוכרח ללכת אל בית אבל, אז בוודאי יתקיים "והחי יתן אל לבו".

ושהע"ה נתן טעם לדבר למה דווקא בהליכה כזאת מתעורר האדם ולא בכל הליכה אחרת, כי באשר הוא סוף כל האדם, האדם התרגל לראות מיתות אנשים והוא מתנחם באומרו – "באשר הוא סוף כל האדם".

ויש לרעיון זה רמז במאמו"ל: "סימן יפה לאדם שלא נספד כהלכה" (סנהדרין מו, ע"ב, ועיי"ש בתידושי הר"ן) והיאך יתכן לומר דבר כזה, בו בזמן שההספד הוא לכבוד המת בעצמו ומצווה גדולה להספיד על המת כראוי, וכל המתעצל בהספדו של אדם כשר אינו מאריך ימים וראוי לקוברו בחייו וכו'.

אלא הכוונה היא, אדם שלא נספד כראוי בגלל ההלכה הקובעת שבימי שמחה וימים טובים אסור להספיד את הנפטר, כדי שלא יתעורר בבכי ויפגום את שמחת היום, אז זהו סימן טוב לאותו אדם, כי במיתתו מתפעלים האנשים ונרגשים יותר ויותר.

ע"כ ברצות השי"ת שיאוננו ויצמערנו ביותר על העדר אדם כשר, הוא מסלקו בימי שמחה שהמהפכה משמחה ליגון ולאבל תורגש ביותר, וזהו הסימן הטוב שיש בזה.

מיתת צדיקים מכפרת

חייא בר רב אדא בר אחתיה דבר קפרא דמך, אמרי לר' יוחנן עול ואפטור עלוי, אמר לון ייעול רשב"ל דהוא ידע מה חייליה. עאל ר' שמעון ואפטור עלוי דודי ירד לגנו הקב"ה יודע מעשיו של רבי חייא בר אדא וסלקו (קהלת רבה ה, ג).

יש להבין כאן מה התכוין ר' שמעון במה שאמר.

ונראה לפרש עפ"י מה שפסק מרן השו"ע ביו"ד סי' שד"מ ס"א וז"ל: מצווה גדולה להספיד על המת כראוי, ומצוותו שירים קולו לומר עליו דברים המשבירים את הלב כדי להרבות בכייה ולהזכיר שבחו, ואסור להפליג בשבחו יותר מדאי אלא מזכירין טובות שבו ומוסיפין בהם קצת רק שלא יפליג.

ואם לא היו בו מדות טובות כלל לא יזכיר. וחכם וחסיד מזכירין להם חכמתם וחסידותם וכל המזכיר על מי שלא היה בו כלל או שמוסיף להפליג יותר מדאי על מה שחיה בו, גורם רעה לעצמו ולמת.

ושואל הט"ז: "קשה מה לי שקר מעט מה לי שקר הרבה", ומתקן, "ונראה לתת מעט לזה דדבר מסתבר הוא שכל מי שעושה איוו מצווה כגון צדקה וכיוצא בזה באיזה שעור, בודאי אם היה בא לידו דבר הצורך קצת יותר ודאי לא היה מניח מלעשות גם אותו השעור. כי לא היה משחית בעבור דבר מועט יותר וע"כ נחשב לו כאילו עשאו ואין כאן עדות שקר עליו" עכ"ל.

והב"ח כתב ז"ל "ונראה כלפי שאסור לקצר בשבתו על בן התירו להוסיף קצת דאם
יהא אסור להוסיף איכא לחוש שמא ח"ו יקצר אבל להפליג ביותר בודאי אסור. אמנם
כל זה באנשים פשוטים. אבל בצדיקים גדולים ונסתרים שרק הקב"ה יודע מעשיהם כמו
שאומר המדרש לעיל "יודע מעשיו של רבי חייא בר אדא וסלקו", אדרבא, כל מה שאתה
מוסיף ומשבחן עדיין לא הגעת לתכלית מעשיהם כי רק הקב"ה יודע את מעשיהם.

כמו שאמרו בכרכות (ל"ג ע"ב) גבי "ההוא דנחית קמיה דרבי חנינא אמר האל הגדול
הגבור והנורא והאדיר והאמין והעוזו האמתי וכו' משל למלך שהיו משבחין אותו באלף
אלפים דיגרי כסף והיו לו אלף אלפים דיגרי זהב והלא נגאי הוא לו.

ופי' המהרש"א שהכוונה אתה ממעט באיכות שבחו של הקב"ה ולא רק בכמות. על
זה נאמר במדרש הגז' שר' שמעון אפטר עלוי הכוונה, שפתח בתור הקדמה לדברי
החספד שיאמר אח"כ, ואמר כיון שרק הקב"ה יודע מעשיו של ר' חייא לכן הוא יכול
לשבת ולשבת.

וא"ת אם ודאי אנחנו ממעטים בשבחן של צדיקים א"כ מה לנו להתעסק בהספדן של
צדיקים.

וי"ל כי אצל גדול אמיתי שאני דאיכא בהספדו לא רק ענין של הספד וספור שבחו,
אלא דאיכא גם משום כבוד התורה כלפי הנשאר בחיים. וגם כדי שנפשפש ונמשמש
במעשינו המקולקלים דוגמת עגלה ערופה לעינין אם לא ידינו שפכו את הדם הזה.

משום כבוד התורה כתב מרן בשו"ע יו"ד שד"מ ס"י: "מי שצוה שלא יספידוהו שומעין
לו". ובפתחי תשובה שם הביא בשם תשובת בית יעקב ס"י פ"ג דגדול הדור שמת וצוה
שלא להספידו המיקל שלא לשמוע לחכם הלז לא הפסיד ע"ש.

ובשו"ת תשובה מאהבה ח"א ס"י קע"ד שהאריך בזה והביא בשם רבו הגאון בעל
הנודע ביהודה ז"ל שאמר בעת שהספיד להגאון בעל פנ"י אף שצוה שלא להספידו אין
שומעין בזה למי שהוא רבן של כל בני הגולה. וְשָׁקִיל וְטָרִי כְּהָא וְסִיִּים שְׁאִין לוֹ הִיתָר
ברור לבטל דברי המת ולהספידו במקום שאמר אל תספידוני וע"ד בסמן ר"ז עוד מזה
וע"ע בסנהדרין (ס"ח ע"א) שר"ע היה מכה בבשרו על רבי אליעזר הגדול עד שדמו היה
שותת לארץ וכתבו התוס' שם ומשום שרט לנפש ליכא דמשום תורה קעביד כדאמר
מעות יש לי ואין לי שולחני להרצותן. ופירש"י הרבה שאלות יש לי ואין לי למי לשאול.

ואם מותר לעבור על לאו של שרש לנפש משום כבוד תורה, כ"ש שאין כאן מצווה לקיים דברי המת משום כבוד התורה. (שבט הלוי דרשות דף רמ"ו).

וגם אנחנו אלה פה היום כולנו חיים אומרים הרבה מעות יש לי הרבה שאלות לנו ואין לי למי להריצן כי אבד הבקי בכל התורה וכו'. (מלכים ב' ב')

הנביא אלישע בקש מאליהו הנביא ז"ל ויהי נא פי שניים ברוחך אלי, ויאמר הקשית לשאול אם תראה אותי לוקח מאתך יהיה לך בן וכו'. איך יתכן לדרוש להיות לו פי שניים האדם משתוקק להיות במדרגת רבו. ע"ד מ"ש מתי יגיעו מעשי לידי מעשי אבותי וכו' יש רוח גדולה יותר מרוחו של אליהו זל"ט שעשה נסים ונפלאות וקדש שם ה' באופן נורא.

אעפ"י שחז"ל דרשו זה על שאלישע החיה ב' מתים, ואליהו החיה רק אחד מכל מקום בכללן וכי יוכחש שאליהו הזל"ט הוא הגדול שבהם והוא קיים לעד.

אמנם נראה לפרש ע"ד הש"ס בברכות כ' ע"א שהראשונים אתרחיש להן גיסא מפני שהיו מוסרים עצמם על קדוש ה' והאחרונים אין להם מסירות נפש.

והנה בכל הדורות לא היה עוד מי שמסר נפשו וקנא לקדושת שמו יתברך ולכבודן של ישראל כמו אליהו הנביא ז"ל. החל במעשה זמרי ואח"כ בהר הכרמל.

ואיתא בתדב"א ומובא בילקוט מלכים. מפני מה זכה אליהו שהחיה את המת לפי שעשה רצונו של מקום והיה מתאנח על כבודן של ישראל וכשהיה רואה בני אדם צדיקים היה מגפפן, מחבקן ומנשקן, ותדעו שהוא בן כשאמרה לו רוח"ק את אלישע בן שפט תמשח וילך ומשח את אלישע וישלך את אדרתו עליו מיד הניח את כל אשר לו ורץ אחריו וכו'. ר"ל שכל כך הכנים בו אהבה בפעם הראשונה עד שהפקיר אלישע את כל אשר לו ורץ אחריו ולא הניחו עד יום מותו עד הרגע האחרון וזה ע"י מסירות נפשו של אליהו להרבות כבוד שמים ולקרב הצדיקים בישראל.

אמנם אלישע שלא זכה למסירות נפש כ"כ גדולה, לעומת זה הוצרך לחלק גדול של נבואה יותר. ולכן אמר פעמיים אבי אבי רכב ישראל ופרשיו, שאליהו היה אביו ברוחניות ונקשר אלישע מתוך אהבה כאל אבא ממש.

ועוד שעיקר ההספד הוא להנשארים לחזור בתשובה דוגמת עגלה ערופה לחשוב אם לא ידינו שפכו את הדם הזה. כי מצינו שסילוקן של צדיקים מכפרת ובסנהדרין (קיג ע"ב) מצינו שצדיק נפטר מן העולם רעה באה לעולם שנאמר הצדיק אבד ואין איש שם על לב

ואנשי חסד נאספים באין מבין כי מפני הרעה נאסף הצדיק. ולכאוי המאמרים סותרים זאיז דכאן משמע שמיתת צדיקים מכפרת אי"כ מעבירים את הרעה ולא גורמים ח"ו קטרוג.

אבל הדבר מובן ע"פ דבריהם סוף יומא חטאת ואשם מכפרים עם התשובה ואם לאו זבה רשעים תועבה. והיינו מיתת צדיקים הוא קרבן וקרבן צריך תשובה ואז מיתת צדיקים מכפרת אבל אם אין תשובה עמה אז ח"ו ההיפך הוא כקורבן בלא תשובה וגורם עוד ההיפך חלילה.

והיינו דאמר ר"ש במדרש שהובא לעיל להוכיח את השומעים ראו כמה גדולה חטאתכם ורעתכם לשמים שהרי הקב"ה יודע מעשיו הגדולים של ר"ח, וכיוון שהוצרכתם לקרבן גדול וקדוש כ"כ כמה מעשיכם מקולקלים ח"ו אי"כ עכ"פ תפששו במעשיכם שלא יאמר עליכם ח"ו לשוא הכיתי את בניכם.

וכיון שבא זה לכפר על זה אי"כ מסתמא חטאנו במצות ובמעשים אלה שהיה הצדיק מצטיין ביותר וע"כ נבוא ונגיד קצת מייסודי דרכיו ודבריו שעליהם בנה חיינו הגדולים.

הטעם לספירת הדמעות

"כל המוריד דמעות על אדם כשר הקב"ה סופרן ומניחן בבית גניזו, שנאמר: שימה דמעותי בנאדך הלא בספרתך". (שבת קה ע"ב)

כתב בחת"ס (ח"ב שפ"ח ע"א) וז"ל: י"ל הענין כי דרך דבר חשוב, כמו פנינים ומרגליות לאוצרם באוצר ובשמירה מעולה, אך לא לסופרם, כדי שתשלוט בהם ברכה בדבר הסמוי מן העין.

כמאז"ל: החולך למוד את גרנו יאמר יח"ר שתשלח ברכה בכור הזה, ואחר שמדד אם אמר תפלה זו ח"ו תפלת שוא. כיון שנמדד ונמנה שוב אין הברכה שולמת, וה"נ כל דבר

חשוב שאוצרים אותו אין דרך לספור. אמנם ההיפוך דברים שאינם חשובים הנפוצים בבית הנה והנה, ואינם נסגרים באוצר אותם סופרים ומונים שלא יגנבו, ולברכה ולרבוני אינו חושש כי אינם חשובים.

והנה הורדת דמעות על אדם כשר הוא חשוב מאד, עד שהקב"ה אוצרם באוצרו, ומ"מ הוא סופרם כדי שלא תשלוט בהם רבוי ח"ו, כי מיתת הצדיקים האלה יהיה כפרה על כל עוונותינו, ויבולע המות לנצח ולא נוריד עוד דמעות של הספד ח"ו.

ו"ש דהע"ה שימה דמעתי בנאדך, דמעות צרותי ישמרם באוצרו של יראת שמים, אך בתנאי הלא בספרתך שהקב"ה יספור אותם, ולא יוסיפו עוד בני עולה לענותם, ונסו יגון ואנתה וישיגו ששון ושמחה אמן.

מקום הספר הנשים

מרן הקדוש פסק להלכה בשו"ע יו"ד סי' שמ"ד: מצוה גדולה להספיד על המת כראוי וכו' וכשם שמספידין על האנשים כן מספידין על הנשים כראוי להן (ונספדות בין האנשים והחכמים).

מקורה של הלכה זו בש"ס, הוא מהגמ' במס' מגלה (כת ע"ב) מהמעשה של רפרם שהספיד את כלתו בבית הכנסת.

ההדגשה המיוחדת בדבריו של הטור, שהנשים נספדות בין האנשים והחכמים אומרת דרשני. שהרי בודאי שאם אין אנשים וחכמים אין בפני מי להספיד.

ועוד שאלה אחת יש לשאול על הגמ', מה התכונה ללמד אותנו במעשה של רפרם שהספיד את כלתו דוקא בבית הכנסת, ולא במקום אחר.

הרב "החיים והשלום" (הדאיא) ז"ל, הביא בספרו הסבר להלכה זו, ואמר שלפי ההשקפה הראשונה בנושא זה, מסתבר לומר שאין מקום לערוך הספד על אשה בכלל,

היות ועיקרו של הספד הוא להזכיר את שבחיו של הנפטר, במדותיו ובמעשיו כל ימי חלדו, כדי לעמוד על גודל החיסרון שבא למשפחתו למכריו ולידידיו כתוצאה מפטירתו, וידעו להעריכו היטב עי"ז שיאמצו לעצמם את דרכיו הטובות והתנהגותו. א"כ איך אפשר לבוא בקהל של אנשים – גברים, ולתאר ולספר להם את התכונות האופייניות במיוחד לאשה.

הרי חז"ל אמרו בגמ' בהניגה (דף י"א ע"ב) גזל ועריות נפשו של אדם מחמתן ומתאוה להם, ועריות בין בפניו בין שלא בפניו נפיש יצריה, וזה בכלל האזהרה של ונשמרת מכל דבר רע (מכות ד, כ"ג), והגמ' אומרת (במגלה ט' ובתענית ה') האומר רחב רחב מיד נקרי ביודעה ומכירה.

לכך דאג רפרם שההספד על כלתו יערך בביהכ"ג, מקום שיש מורא של השכינה, כדי להנצל מהחשש הזה. וזו גם הדגשתו של הרמ"א בהגהה שבפני אנשים וחכמים היא נספדת. דוקא אנשים חכמים ולא ריקים מחכמה, כיון שמוראם של החכמים גם מרחיק מהאדם את האפשרות להרהר בדברים האסורים.

(ראייה לכך מהגמ' בגדה דף י"ג ע"א בעובדא דרב יהודה ושמואל וכו').

ואם ישאל השואל איך עולה על הדעת לומר, שאדם הבא לחלוק כבוד לנפטרת מתוך שברון לב, יהיה מסוגל להרהר בדבר עבירה באותה שעה. הרי אדרבא זכרון יום המיתה יש בו כדי להרחיק את היצה"ר מלבו של האדם, כמו שאמרו חז"ל:

אמר ר' לוי בר חמא אמר ר"ש בן לקיש, לעולם ירניז אדם יצר טוב על יצר הרע אם נצחו מוטב, ואם לאו יעסוק בתורה. אם נצחו מוטב ואם לא יקרא ק"ש. אם נצחו מוטב ואם לאו יזכיר לו יום המיתה. (ברכות ה')

האם יש זכרון יום המיתה גדול מזה, כשמשתתפים באזכרה או הלוייה למי שהלכה לעולמה מבלי להשאיר לעצמה שם ושארית בארץ.

כנראה שדבר כזה יכול להיות מצוי, ובשביל זה חכמינו ז"ל קבעו הלכות מפורשת וברורות בדיני אבלות.

כך למשל כתב השו"ע בסי' שנ"ט: מקום שנהגו לצאת נשים לפני המטה יוצאות, מקום שנהגו לצאת לאחר המטה יוצאות, ועכשיו נהגו שאין יוצאות אלא לאחר המטה,

ואין לשנות. כמו"כ יש למנוע מלצאת נשים לבית הקברות אחר המטה (שאם עושין כן גורמים רעה לעולם ח"ו (ש"ך)

והבית יוסף כתב את הטעם מ"ד נשים מהלכות תחלה שהן גרמו מיתה לעולם. ומ"ד אנשים מהלכות תחלה והנשים אחריהם מפני כבודן של בנות ישראל, שלא יהיו מביטים בנשים.

הרי שאפי' בשעת המום, חיישינן ליצרא בישא, וכן כתב הוהר בפרשת ויקהל "דלא יתחוי אנפין באנפין אלא ישטי לארחא אחרא. ובגין דבני נשא דלא ידעי דלא מסתכלין, הא רובא דעלמא אתדנו ואסתלקן מהאי עלמא עד דלא מטי זמנייהו, עכ"ל. וכן פסק מרן בס"י שנ"ב "האיש אינו כורך ומקשר את האשה אבל האשה כורכת ומקשרת האיש".

וגדולה מזו פסק מרן באה"ע סי' ע"ד סעיף ו', ואם הדיר הוא, שאמר קונם הנאת תשמישך עלי אם תלכי, יוציא לאחר שבעה ימים ויתן כתובה, ואם טוען הדרתיה בשביל בני אדם פרוצים המצויים שם, אם הוחזקו שם נאמן ואם לאו אינו נאמן.

כל זה מוכיח את מה שאמרנו להסביר את דברי הרב בשו"ע, שאימת השכינה ואימתו של בורא עולם היא שנותנת רצינות לאדם ומונעת ממנו את היצרא בישא.

קשה סילוקן של בחורים

ירמיה הנביא – נביא הפורענות, בקינתו על חרבן הבית ועל גלות עם ישראל אמר:
 "קרא עלי מועד לשבור בחורי".

ושואלים המפרשים מדוע לא נזכר שם ה' במיתתם של הבחורים, כשם שנזכר במיתתם של צדיקים, שנא' סלה כל אבירי ה' בקרבי; וגם בחרבן הבית נזכר שם ה' – נת דרך ה' לבתולת בת יהודה, גם במיתתם של בחורים היה צריך לומר קרא ה' עלי מועד לשבור בחורי.

ותרצו עפ"י מאמרם ז"ל על הפסוק: ויקרא אלקים לאור יום ולחושך קרא לילה. לא נזכר שם אלקים על החושך, משום שאין הקב"ה מיחד שמו על הרעה.

ולכן במיתת הצדיקים, וכן בחרבן ביהמ"ק למרות שקשים ומרים הם, אינם דומים למיתת הבחורים שזו חולה רעה ביתר שאת, ולא מן השם הוא זה ליחד שמו על רעה איומה כזו.

הראיה לכך שהיא גזרה קשה ביותר, ממה שראינו דרכו של הקב"ה כשרואה צורך להביא גזרה רעה לעולם, הוא מזהיר ומתרה מקודם כיון שאינו חפץ בהשחתת עולם.

בענין המבול הודיע ע"י נח, שגזרת המבול קרבה לבוא אולי יחזרו בתשובה. כמו"כ בשריפת נדב ואביהוא בני אהרן הכהן, הקב"ה הודיע ברמז על ידי מרע"ה – בקרובי אקדש, אמנם משה חשב ששם ה' יתקדש במיתתו עצמו, או במיתת אהרן אחיו, וה' הראה לו ששמו מתקדש ע"י נדב ואביהוא שהם גדולים ממשא ואהרן. וכידוע שמיתתם באה כדי לכפר על עון העגל.

גם במיתתן של בחורים, מרוב שהיא מזועזעת, ה' מכריז בעוד מועד להזהר ממנה, וזו כונת הנביא קרא עלי מועד לשבור בחורי, שהקב"ה מודיע על רצונו לשבור את הבחורים עוד מקודם, לכן שם ה' לא נזכר במיתתם.

עוד כתב הכתב סופר: ולפי הענין אמרתי, אחז"ל בשם שמברך על הטובה כך מברך על הרעה, ומקשו בגמ' מאי בשם, ונ"ל בילקוט שמעוני על משלי בפרק ל"א, מביא מעשה שהיה עם ר"מ, שהיה יושב במנחה בשבת ודורש ומתו שני בניו, מה עשתה אמן הניחה שניהם על המטה ופירשה סדין עליהם.

במוצאי שבת בא רבי מאיר מבית המדרש אמר לה היכן שני בני, אמרה לו לבית המדרש הלכו, אמר לה צפיתי בביהמ"ד ולא ראיתם. נתנה לו הכוס של הבדלה והבדיל וחזר, ואמר לה היכן שני בני, אמרה לו פעמים שהלכו למקום פלוני ועכשיו הם באים.

הקריבה לפניו לאכול, לאחר שאכל אמרה לו רבי שאלה יש לי לשאול א"ל אמרי שאלתך, אמרה לו רבי קודם היום בא אחד ונתן לי פקדון, ועכשיו בא לטול אחזיר לו או לאו, אמר לה בתי מי שיש לו פקדון אינו צריך להחזיר לרבנו, אמרה לו חוץ מדעתך לא הייתי מחזרת אותו.

מה עשתה, תפשה אותו בידו והעלהו לחדר והקריבה אותו למטה, נטלה הסדין מעליהם וראה שניהם מתים מונחים על המטה, התחיל בוכה ואומר בני בני רבי רבי, בני בדרך ארץ, ורבי שהיו מאירין עיני בתורתך.

באותה שעה אמרה לו, רבי לא כך אמרתי לי שאנו צריכין להחזיר פקדון לרבו. כך ה' נתן וה' לקח יהי שם ה' מבורך (איוב א).

א"ר חנינא בדבר זה נחמתו ונתישבה דעתו לכך נא' אשת חיל מי ימצא.

וצ"ל איך ר"מ לא קבל צרה מאחבה כאשתו. ונ"ל כי בודאי בעל הפקדון שתובע פקדונו אחרי כלות זמן ההפקדה, והמפקיד צריך לו אין ביוש וחסרון אמונה בנפקד כמובן, אבל אם המפקיד מבקש את פקדונו תוך הזמן, ודאי הוא מפני שאינו מאמין עוד לנפקד, כי לא שמר היטב כראוי וכדי בויון וקצף לנפקד.

ולכן ר"מ בצדקתו, דמה בעצמו כי ה' לקח פקדונו תוך הזמן בעבור שפשע בשמירתו, ואין לו נאמנות אצל ה', ולכן בכה וצעק, אבל היא החזיקה את ר"מ לצדיק שבעונו לא מתו, רק בעל הפקדון לקח פקדונו כי כלה הזמן ונחמה אותו שפיר.

בכך יבוא על גבול, סגנון המדויק של חז"ל, קשה סלוקן של בחורים כחורבן ביהמ"ק. ואילו לגבי צדיקים נאמר קשה סלוקן של צדיקים יותר מחרבן ביהמ"ק.

כי מיתתן של הצדיקים עפ"י רוב, לא משיגה את מטרתה לעורר את הצבור לפשפש במעשיהם, ולחזור מדרכם הרעה, כי סוף האדם למות ונמצא שהמיתה שלהם היתה לאבוד, אם לא לטובה שלא יראו ברעה העתידה לבוא. ע"כ מיתתם קשה יותר מחרבן ביהמ"ק, כי ביהמ"ק סוף סוף מכפר לאחר שמצטערים עליו.

אבל מיתתן של בחורים היא ממש כחרבן ביהמ"ק, שהיא מעוררת התפעלות וצער בלב הצבור, וכולם מתעוררים בהרהורי נوحם, ובהכרח שמיתתו היא כפרה כחרבן ביהמ"ק ביון שהיא משיגה את המטרה.

אבילות על זקן ושבע ימים

שהע"ה החכם מכל אדם יעץ לנו עצה טובה, "טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית המשתה באשר הוא סוף כל האדם והחי יתן אל לבו".

זכרון המות מעורר את האדם לשוב אל הדרך הטובה, הן במצוות שבין אדם למקום והן במצוות שבין אדם לחברו.

ובפרט כשהולכים אל בית אבל המתאבלים על אדם זקן שנפטר בשיבה טובה, ההתעוררות לחזור למושב יותר גדולה מאשר הולכים לבית אבל המתאבלים על אדם שנפטר בגיל צעיר, ולמה, לכאורה ההיפך הוא הנכון.

הכוזרי כותב שהמיתה יש לה' ד' בחינות ואלו הם טבעית, ומקרית, בחירית, אלהית.

מיתה מקרית כלומר, כשאדם מת פתע פתאם נהרג בתאונה, נפל, נשרף, זה בודאי אסון גדול מחריד, השומע הוא מתפעל מאד בו ברגע, ומצטער על הנפטר בעצמו, אבל על עצמו אינו דואג.

הוא מוצא כל מיני סבות ואמתלאות שעליו לא תבוא רעה כזאת הוא יזרח, הוא ילך לאט לאט, אני אשמור על עצמי אשים לב יותר, לא אתעצבן וכו', ממילא יוצא שהוא בכלל לא יעשה חשבון עם עצמו לתקן את עצמו ולחזור לדרך הישר.

אבל כשהאדם רואה לפניו אדם שנפטר כתוצאה ממיתה טבעית, כמו זקן שנפטר בשיבה טובה, אז בודאי ובודאי שיתעוררו בו המחשבות על סופו, שגם עליו תעבור כוס המות, וזוהי כונת הפסוק "טוב ללכת אל בית אבל מלכת לבית משתה" ובאיזה אבל, באשר הוא סוף כל האדם.

לאבל על מת שמת בדרך כל הארץ ואו והחי יתן אל לבו. אפי' אדם גבור חזק ושלם ובריא שהוא לא מפחד ממיתה פתאומית, אעפ"כ יתן אל לבו.

שהע"ה אומר: "דור הולך ודור בא והארץ לעולם עומדת", ולכאן מה חדש לנו שהע"ה הרי כבר אמרו: עד שלא שקעה שמשו של משה זרחה שמשו של יהושע, עד שלא שקעה שמשו של יהושע זרחה שמשו של עתניאל בן קנז, עד שלא שקעה שמשו של עלי זרחה שמשו של שמואל, עד שלא השקיע שמשו של שרה הזריח שמשו של רבקה. (ב"ר נ"ח)

אלא משמיענו שהע"ה, שעל הדור המבוגר להכין את הדור הצעיר לפני שיעזוב את העולם. להורות להם הדרך אשר ילכו בה והמעשה אשר יעשו.

הבכי בפטירת האדם

"מה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמול תחת השמש". (קהלת א, ג)

קימות שתי השקפות עולם ביחס לחיי האדם בעולם. השיטה האחת רואה בחיים רק סבל ועמל לריק, עד כדי כך שכל השמחות ותענוגות החיים, אינם כדאיים לטורח הגדול שיש לו לאדם לטרוח כדי להשיג אותם, השקפה פנימית זאת ביטא אותה שלמה המלך ואמר הבל הבלים אמר קהלת הבל הבלים הכל הבל, מה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמול תחת השמש.

לפי שיטה זו הרי יש לשמות ביום המיתה, היות וביום זה האדם משתחרר מעול חיי ההבל והעמל, (לא כן כשהאדם נולד הרי נכונו לפניו חיים ארוכים של עמל ויצירה), וכך אמר שהע"ה יוסף דעת יוסף מכאוב, כי גם החכמה והמדע אינם נותנים סיפוק לאדם, כי השאלות והספקות מתרוצצים במוחו מבלי שידע תשובה עליהם. כמו"כ החיים הגופניים.

אבל כל זה הבל בחיים שתחת השמש, אבל למעלה מהשמש כאשר האדם חי לפי חוקי התורה, הרי יש לעמלו יתרון מנקודת השקפה אופטימית, הוא מסתכל על העולם, בחינת יפה שעה אחת של תשובה ומעשים טובים בעוה"ז מכל חיי העוה"ב.

לפי"ז נובל להבין, מדוע יש לבכות על פטירתו של האדם, כי אנחנו חסים על שנותיו הבאות שנקטפו, כי לו חי עוד הרבה שנים, אז כמה חכמת חיים תורה ודעת ומדות טובות יכולים ללמוד ממנו, ובמיוחד על אדם זקן שכבר רכש לו נסיון גדול בחיים, וכל כוחותיו הגשמיים והגופניים נחלשו אצלו, אז שכלו נעשה נך יותר.

תכלית המוות

"כי אין במות זכרך בשאול מי יודה לך" (תהלים ו).

פירשו חז"ל את כונתו של דהע"ה בפסוק זה ואמרו: שהוא מתרעם על אותם אנשים שאפי' במות שהוא דבר שרואים בעינים בכל עת ובכל רגע, אינם זוכרים לעשות תשובה. וז"ש כי אין במות זכרך אין מי שיוכיר אותך אפי' ע"י המות. וכ"ש בשאול שהוא עונש גהינם וחיבוט הקבר וכיוצא בזה, שהוא דבר הנעלם מן העין, שאינם מאמינים ואינם מודים לך.

היות ואחת התועלות המחויבות לנבוע ממקרה המיתה היא החזרה בתשובה, וכמו שאומרת הגמרא ביבמות (דף סג): אמר ר' אלעזר בן אבינא אין פורענות באה לעולם אלא בשביל ישראל שנא': הכרתי גויים נשמו פנותם החרבתי חוצותם, וכתיב: אמרתי אך תיראי אותי תקחו מוסר (צפניה ג).

אפי' הפורענות הבאה על הגויים תכליתה היא לירא את עם ישראל, כדי שיחזרו בתשובה, ובודאי שכשהפורענות באה על ישראל ישר, מטרתה כדי לעורר את האדם לחזור בתשובה.

